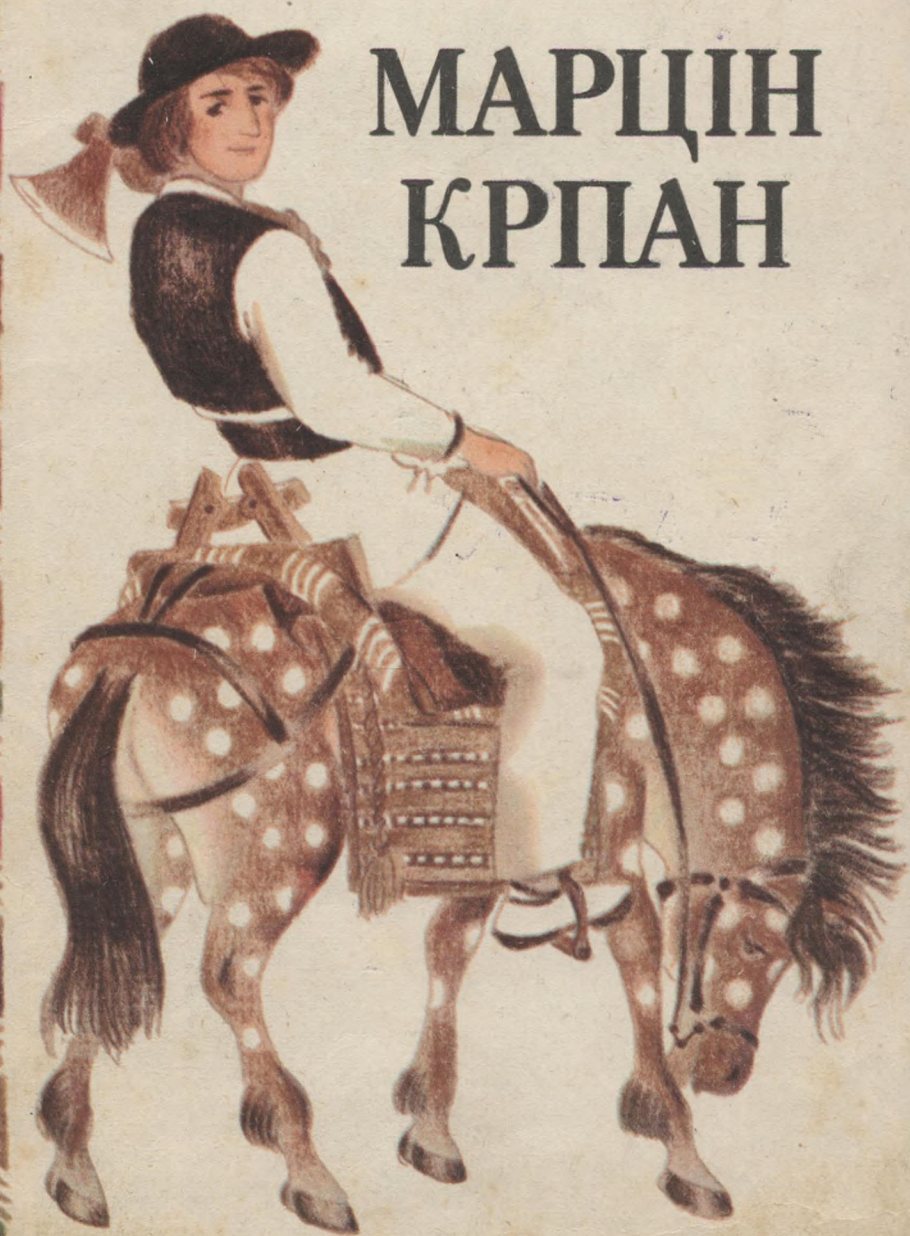

Фран Леўсцiк

**МАРЦIН
КРПАН**

Фран Леўсцiк

**МАРЦIН
КРПАН**

КАЗКА

Пераклаў
са славенскай мовы
Роберт Люхцiкаў

МIНСК
«ЮНАЦТВА»
1982

И /СЛОВЕНСК/
Л 52

Пераклад зроблены з выдання:

Fran Levstik. Martin Krpan.
Mladinska Knjiga, 1978.

Фран Левстик
МАРТИН КРПАН
Сказка

Для дзетей младшаго школьнаго ўзроста

Мінск, издательство «Юнацтва»
На беларусском языке

Рэдактар А. В. Вольскі
Мастак Н. У. Сустава
Мастацкі рэдактар Г. Г. Малышаў
Тэхнічны рэдактар Г. Ф. Дуброўская
Карэктар Л. І. Саўчанка

ІБ № 60

Здадзена ў набор 31.03.82. Пап. да друку 16.09.82. Фармат 60×90¹/₁₆. Папера афс. № 1. Гарнітура балтыка. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 2. Ум. фарб.-адб. 5. Ул.-выд. арк. 1,80. Тыраж 40 000 экз. Зак. 2503. Цана 5 к.

Выдавецтва «Юнацтва» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскае вытворчае паліграфічнае аб'яднанне імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.

4803020000—120

Л—87—83

М 307(05)—82

© Пераклад на беларускую мову, ілюстрацыі.
Выдавецтва «Юнацтва», 1982.

Стары Мачылар часта расказваў мне пра даўнія дні, пра тое, як людзі жылі і чым займаліся раней. Адноўчы ў нядзелю, апоўдні, седзячы на лаўцы пад старою ліпай, прыгадаў ён такую гісторыю.

На нашай зямлі, у баку ад дарогі, туліцца невялічкая вёска пад назвай Вырх. У колішнія часы жыў тут Марцін Крпан — надзвычай дужы і рослы дзяцюк. Такого асілка цяпер нідзе не ўбачыш. Да сялянскай працы Крпан быў не надта ахвочы, а займаўся тым, што на сваёй кабылцы вазіў ад мора соль. А гэта на той час строга-настрога забаранялася. Стражнікі даўно хацелі высачыць і захапіць асілка зняцку; сустрэцца з ім твар у твар не адважваліся, бо добра ведалі пра яго неймаверную сілу. Крпан жа заўсёды абыходзіў небяспечныя месцы і па-ранейшаму не кідаў свайго занятку.

У той год зіма была дужа снежная. Ад дарог засталіся вузенькія сцяжынкi, на якіх цяжка было размінуцца нават чалавеку з чалавекам, — тады такіх дарог, як цяпер, не будавалі. У наш час усё інакш: дзякуй богу, да кожнага агарода дарога ёсць. Ідзе Крпан па сцяжынцы, за ім цялёпкаецца кабылка, а на кабылцы — мяшкі з соллю. Раптам чуе: дзін-дзін-дзін — бразготкі грымяць. Глядзіць: ажно насустрач яму коціцца раскошная карэта. У той карэце сам кароль Янез у Трыест ехаў. Але Крпан быў чалавек просты, яму і ў галаву не стрэліла, што гэта каралеўская

карэта. Ды і часу не было разглядаць: нядоўга і пад колы трапіць. Падхапіў Крпан кабылку разам з паклажай на рукі, знёс убок і паставіў у снег. Думаеце, яму гэта цяжка было? Дробязь, усё роўна што крэсла пераставіць.

Убачыўшы такое дзіва, кароль загадаў фурману спыніцца. Калі коні сталі, ён і пытаецца ў Крпана:

— Ты хто такі?

— Крпанам завуць мяне,— адказвае той,— а сам я з Вырха, што пры царкве Святой Тройцы, дзве гадзіны хады адгэтуль.

— А які ж тавар вязеш?— зноў пытае кароль.

Скеміў адразу Крпан, што да чаго, і кажа:

— Што вязу? Крамянёвыя брускі ды трут.

Здзівіўся кароль і кажа:

— А навошта брускі ў мяшкі паклаў?

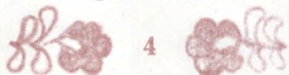
— Баюся, пане, каб ад марозу не патрэскаліся,— не міргнуўшы вокам, хлусіць далей Крпан.— Я іх дзеля гэтага яшчэ і саломай абкруціў.

Кароль, якому, відаць, спадабаўся гэты асілак, гаворыць далей:

— Бачу, ты майстар сваёй справы. І са сваёй клячай лёгка ўправіўся— хоць няма на ёй мяса, але ж і косці таксама нешта важаць.

Усміхнуўся Крпан:

— Ведаю, што вашы коні гладзейшыя за маю кабылку, але ж я не прамяняю яе на ўсіх гэтых чатырох жарабцоў, што ў карэту запрэжаны. А што да маёй сілы, пане, дык я дзве такія кабылы здолеў бы дзве гадзіны несці, а калі б спатрэбілася, то і даўжэй.

«Гэтага малайца варта запомніць»,— па-
думаў кароль і загадаў фурману далей ехаць.

Пасля той зімы мінула яшчэ адна. Крпан па-ранейшаму вазіў соль па гарах і далінах. Але здарылася бяда: аднекуль прыйшоў на Дунай страшны велікан Брыдаўс. Ён лічыў сябе непераможным і выклікаў найлепшых ваякаў каралеўства памерацца сіламі. Няшмат добраахвотнікаў знайшлося ў караля, мала якія спадзяваліся на сваю моц. Але ўсіх, хто ні выходзіў з ім на адзінаборства, велікан перамагаў. Сэрца Брыдаўса не ведала літасці: ніхто з пераможаных не вярнуўся ад яго жывы. І ўдзень і ўначы не пакідала караля адна думка: «Што рабіць? А раптам яго ніхто не адолее? Д'ябал яму дапамагае, ці што? Ужо загінулі лепшыя мае людзі. Няўжо ва ўсім маім каралеўстве не знойдзецца роўны яму ваяка?»

Так бедаваў кароль, а фурман як падслухаў яго думкі. Пакорліва наблізіўся ён да свайго ўладара і кажа:

— Ваша вялікасць, мабыць, ужо не памятае пра адно здарэнне пазалеташняй зімой на дарозе каля Трыеста?

— Пра якое яшчэ здарэнне ты ўспомніў?— незадаволена пытаецца кароль.

— Я пра таго асілка, што Крпанам назваўся,— адказвае фурман.— Ці памятаеце, як ён лёгка тады сваю кабылку з дарогі знёс, нібы міску на сталю пераставіў? Калі і Крпан Брыдаўса не пераможа, дык ніхто іншы гэтага не зробіць.

— А, твая праўда! Зараз жа паслаць па яго!— загадаў кароль.

Паслалі вялікую прыгожую карэту па Крпана. А Марцін тым часам у двары якраз нагрузіў на сваю кабылку мяшкі з соллю. Ажно тут адкуль ні вазьміся — стражнікі: пранюхалі, што ён зноў намерыўся везці свой тавар на продаж. Набраліся смеласці і падыходзяць да яго — усе пятнаццаць разам. Але і Крпан не спужаўся, зыркнуў вачыма спадылба, схапіў аднаго стражніка ды давай ім астатніх дубасіць. Усіх як ветрам паздзьмувала. А тут якраз падкатвае прыгожая карэта, з яе сыходзіць каралеўскі пасланец, які паспеў заўважыць, што тут адбываецца, і кажа:

— Ну, цяпер я ведаю напэўна, што з дарогі я не збіўся. Ты і ёсць той самы Крпан з Вырха пры Святой Тройцы, ці не так?

— Так, пане, так, Крпан я,— адказвае той.— Праўда і тое, што я з Вырха пры Святой Тройцы. А ў вас якая патрэба? Калі з-за солі, дык беражыцеся. Іх вунь пятнаццаць душ было, і то, дзякуй богу, не збаяўся, а з адным як-небудзь спраўлюся.

А пасланец быццам і не чуе Крпанавай пагрозы.

— Давай,— кажа,— хуценька адвядзі кабылу на стайню ды апраніся ў што-небудзь лепшае, паедзеш са мной на Дунай да самога караля.

Крпан зірнуў на пасланца з недаверам.

— Паедзеш на Дунай, а там і ліха чакай, так, я чуў, у нас старыя людзі кажуць, а я шчэ хачу спакойна пажыць у сваёй хаце.

— Паслухай, Крпан, я з табой не жартаваць прыехаў,— кажа пасланец.

— Нічога добрага з гэтага не будзе,— буркнуў Крпан.

А пасланец зноў за сваё:

— Усё, што я сказаў, шчырая праўда. Ты, відаць, забыўся, як аднойчы зімою табе давялося кабылку ўбок адносіць перад карэтай. Дык вось, у карэце той сам кароль ехаў.

— Кароль? Ды не можа быць,— здзівіўся Крпан.

— Кароль, кажу табе! Ты толькі паслухай! Прыйшоў да нас на Дунай люты велікан. Брыдаўсам мы яго празвалі. Нікога ён не баіцца. Многа ўжо добрых людзей склалі свае галовы, а рады даць ніхто не можа. Цяпер у нас адна гаворка: трэба клікаць Крпана. Ты адзіная надзея караля і ўсяго горада.

Крпану прыемна было пачуць такое.

— Калі дунайчанам здаецца, што няма Брыдаўсу роўных на зямлі, дык паслухайце, што я вам скажу! Для мяне пятнаццаць Брыдаўсаў — тое самае, што вам камень перакінуць цераз лужыну, якую сямігадовае дзіця пераскочыць. Толькі не ўздумайце мяне за нос вадзіць!

Сказаўшы так, Крпан мігам зняў мяшкі з кабылы, завёў яе на стайню, а сам забег у хату пераапануцца, каб не было сорамна перад каралём паказацца. Выйшаў у двор у святочным адзенні, сеў у карэту, і панесліся яны да Дуная.

Прыехалі ў горад, а на ўсіх дамах вісяць чорныя жалобныя сцягі, людзі заклапочана бегаюць па вуліцах, нібы мурашкі з парушанага мурашніка.

— Што тут у вас здарылася? — пытаецца Крпан. — Чаму ўсе людзі ў такой жалобе?

— Брыдаўс, Брыдаўс! — крычалі яму старыя і малыя, жанкі і мужчыны. — Ён сённа забіў нашага каралевіча. Каралевіч не мог болей цярпець ганьбы, што ва ўсім каралеўстве ўжо не знаходзіцца героя, які б адважыўся з веліканам пабіцца. Пайшоў ён сам паспытаць шчасця, але і яму не пашанцавала. Яшчэ ніхто не вярнуўся з поля бою жывы.

Крпан загадаў фурману ехаць далей, і неўзабаве апынуліся яны на каралеўскім двары, які, кажуць, быў надзвычай вялікі і прыгожы. Удзень і ўначы, летам і зімою, у спёку і ў сцюжу стаялі там пры браме стражнікі. Яны адразу ж і пракрычалі, што прыбыў Крпан, — так, як заўсёды рабілі, калі прыязджаў хто-небудзь з каралеўскага роду. Усе з нецярпеннем чакалі Крпана, ды і як было не чакаць, калі ва ўсіх душа ў пятках ва-рушылася. Кароль, як пачуў крык з двара, адразу ўцяміў, хто гэта прыехаў, выскачыў насустрач і павёў Крпана ў свае пакоі. Усё там было незвычайна і прыгожа, яшчэ прыгажэй, чым у царкве. Марцін толькі рот разяўляў ад здзіўлення. А тут кароль пытаецца:

— Ну, Крпан з Вырха, ці пазнаеш ты мяне?

— Як не пазнаць, — адказвае Марцін, — калі яшчэ і два гады не мінулі, як мы бачыліся. Ды і на выгляд вы не змяніліся. Відаць, па-ранейшаму ў поўным здароўі.

— Ах, Крпане, і здароўе не здароўе, калі няма спакою на сэрцы. Табе ўжо, відаць, расказалі пра велікана Брыдаўса. Не ведаю,

што будзе, калі і далей так пойдзе... А цяпер
вось і сына майго загубіў.

— Што ж тут яшчэ можа быць, ваша
вялікасць? Знімем з яго галаву, і справе
канец.

Кароль на гэта маркотна ўздыхнуў:

— Ох, Крпане, каб жа так было, як ты га-
ворыш. Аднак мне ўжо здаецца, што на ўсёй
нашай зямлі няма такога асілка, які б адолеў
Брыдаўса.

— Чаму ж няма? — кажа Крпан. — Людзі
расказвалі, а я чуў, што на свеце рознае
здараецца. Чаму ж не знайсціся асілку, які
ссячэ Брыдаўсу галаву. Які ўжо я нямоглы,
а так яго адхвашчу, што яму ніколі больш
не прыйдзе ў галаву злая думка разбойнічаць
на Дунаі!..

Чым яшчэ болей можна было дагадзіць
каралю, як не такімі словамі? Але сумненне
ўсё роўна недзе шкрэбла яго, і ён зноў звяр-
таецца да Крпана:

— Што ты дужы, я пераканаўся на свае
вочы, але падумай: Брыдаўс з маладых га-
доў навучаны валодаць зброяй, а ты толькі
крэмень ды трут развозіў. Меч ды кап'ё ты,
мабыць, бачыў толькі на хрэсным ходзе ў
царкве. Як жа ты думаеш адолець яго?

— Не хвалюйцеся, — адказвае Крпан, —
як і чым я яго біць буду, гэта мой клопат.
Не баюся я ні яго мяча, ні кап'я, ні іншай
зброі, якой ён увесь абчэплены і якой я нават
назвы не ведаю.

Такая рашучасць Крпана вельмі спадаба-
лася каралю. Ён загадаў хутчэй прынесці
кілішак віна, хлеба і сыру і сам пачаў часта-
ваць Крпана:

— Падсілкуйся з дарогі. Выпі ды закусі, а потым пойдзем зброю выбіраць.

Крпан ледзь не зарагатаў — ну і пачастунак!..

Але ён стрымаўся. Ён ужо чуў, што ў панскіх харомах усе малаежкі і ядуць па-трошкі, калі хочуць і што хочуць, ды, вядома, толькі добрую страву. Ну што ж, няхай бачыць кароль, чаго варты яго пачастунак. Кароль вокам не паспеў міргнуць, а Крпан ужо скончыў з ядой і падняўся з-за стала. Кароль адразу ўцяміў, што такому малайцу трэба мераць іншай меркай. З таго часу, пакуль Крпан заставаўся ў сталіцы, кожны дзень яму падавалі дзве шынкі, дзве чацвярціны смажанага ягняці, трох каплуноў і чатыры калачы, замешаныя на масле і яйках; а віна ён меў уволью — колькі вып'е.

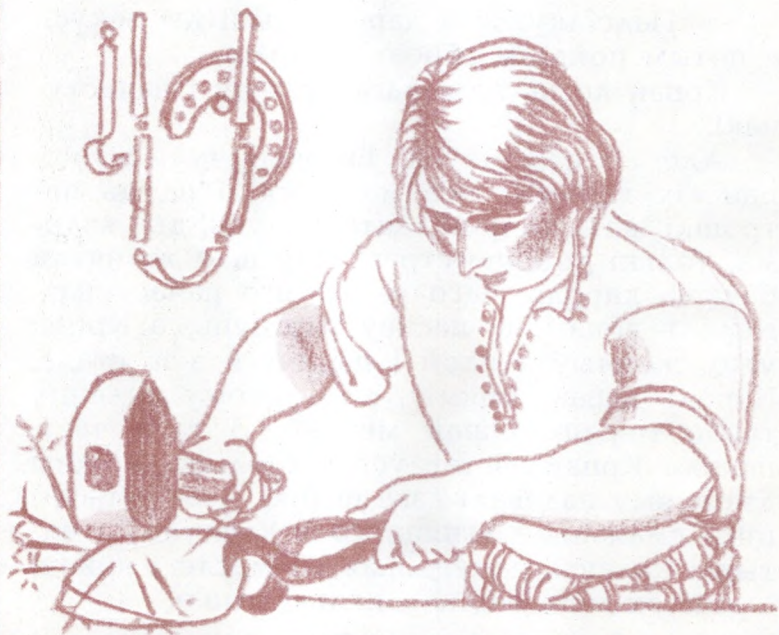
Прыйшлі яны ў сховішча зброі, а там усё завалена шаблямі, мячамі, коп'ямі; былі там, зразумела, і нагрудныя латы, і шаломы, і яшчэ шмат якія рэчы. Прыглядаецца Крпан да таго, да гэтага, а што ні возьме — усё ў руках ломіцца: такі дужы ён быў. Караля ажно пот праняў.

— Ну як, ці скоро што выбераш сабе? — пытаецца ён.

— А што тут выбіраць? — адказвае Крпан. — З такой зброяй не на Брыдаўса, а на пасмешышча ісці. Можна, дзе хаваецца што-небудзь лепшае ды мацнейшае?

Пацэпнуў плячыма кароль і кажа:

— Калі тут табе нічога не адпавядае, дык проста не ведаю, як і быць. Іншай зброі ў нас няма.

А Крпан яму ў адказ:

— Пакажыце мне тады, дзе тут у вас якая кузня ёсць!

Сам кароль павёў яго да кузні, якая знаходзілася тут жа, пры двары. Там у іх усё пад рукой, у тым ліку і кузня, на выпадак, калі, напрыклад, конь падкову саб'е ці што іншае спатрэбіцца падбіць-падкляпаць. Узяў Крпан кавалак жалеза і самы цяжкі молат. Каваль яго дзвюма рукамі падымаў, а ў Марціна ён у адной замільгацеў, быццам той касу клепле. Усе, хто там быў, толькі языкамі цмокаюць, прыгаворваючы: «Ну і спрытны, чарцяка!» І каралю радасна, што такога асілка ён пры сваім доме мае. А Крпан куды куды, ганяе мяхі на ўсю сілу. І вось выкаваў ён такую штуковіну, што ні на якую зброю не была падобна, хіба што на сякеру, якой мяснікі карыстаюцца. Скончыў ён кавець, пайшоў у каралеўскі сад і ссек там маладую кашлатую ліпу, якая ўзвышалася над каменным услонам. Тут летам любіла адпачываць каралева з гасцямі. Кароль, як убачыў такое свавольства, падскочыў, нібы ўджалены, ды як закрычыць:

— Крпан, д'ябал на цябе, што ты нарабіў? Ці ведаеш ты, што каралева хутчэй усіх сваіх коней паадавала б, чым з гэтай ліпай рассталася? А ты яе ссек! Што ж цяпер будзе?

А Крпан з Вырха і брывом не варухнуў.

— Што зроблена, таго не пераробіш, — кажа. — Чаму ж вы мне іншае дрэва не паказалі, калі гэтага было шкада? І ці ёсць тут з чаго бедаваць? Дрэва як дрэва! А мне яно якраз патрэбнае!

Маўчыць кароль, бо разумее: дарэмна званіць, калі хата згарэла. А на душы ўсё ж неспакойна — што цяпер каралеве сказаць? У Крпана іншы клопат. Насадзіў ён сваю зброю на тапарышча, потым вычасаў паўсажнёвую дубіну і падыходзіць да караля.

— Зброю здабыў, цяпер бы каня адмысловага, бо не пеша ж нам за валасы тузацца.

Кароль яшчэ злаваўся і адказаў даволі непрызна:

— Бяры якога хочаш! Бачу я, што ты на словы здатны. Аднак я хутчэй рымскім папам стану, чым ты пераможаш велікана. А калі адважыўся, дык не марудзь — ідзі і прынясі маёй дзяржаве мір, а сабе здабудзь гонар ды славу.

Не чакаў Крпан такой знявагі, але праглынуў крыўду і кажа:

— Праўда, ваша вялікасць, з Брыдаўсам кепскія жарты. Гэта не вераб'я з куста сагнаць, які кожнай трэскі баіцца. Колькі ў вас волатаў знойдзецца, што адважацца супраць яго выйці?! Маўчыце? Дык памятайце: што я абяцаў, тое і спраўджу, няхай хоць палпаюць ад зайздрасці і злосці тыя, хто не зычыць мне добра. Калі б усе спаўнялі свае абяцанні, як я з божай дапамогай збіраюся споўніць, то даўно на свеце ніхто б не ведаў, што такое хлусня. Але зласліўцы не хочуць падумаць, што чалавек перад богам нікчэмны! Аднак пара ісці коней глядзець. Не хацеў бы, каб конь пада мной спатыкаўся — вам на сорам, а мне на ганьбу. Дунайчане насмяхацца будуць, а вы яшчэ скажаце: «Вось дык хамула. Цяпер мне і каня сапсаваў».

Кароль так і здранцвеў, слухаючы мудрыя словы, а потым зноў сам пайшоў з ім. Прыйшлі яны ў канюшню, а кароль і тут цікавіцца:

— Ну, а як ты пазнаеш, добры конь ці не?

— А вось як, — адказвае Крпан. — Якога каня я за хвост цераз парог не выцягну, той мне і добры будзе.

— Ну што ж, спрабуй, — кажа кароль. — Аднак сцеражыся, хаця ты і не абы-які майчына і нарабіў мне клопату з каралевай, глядзі, каб каторы конь не пакалечыў цябе: яны ў мяне — агонь!

А Марцін Крпан усіх коней з першага да апошняга павыцягваў за хвасты цераз парог; выцягнуў і таго, на якога сам кароль сядаў толькі двойчы ў год: на вялікдзень ды на свае імяніны. Кароль ажно з твару змяніўся. А Крпан яшчэ дадае:

— Няма тут каня пад маё сядло. Паказвайце іншых.

Кароль яму панура адказвае:

— Калі гэтыя не адпавядаюць, ваюй пеша! Ты не просты чалавек, не! Ва ўсім каралеўстве мне не знайсці каня, якога б ты, разбойнік, не выцягнуў за хвост са стайні.

— Дарэмна, ваша вялікасць, так гаворыце,— кажа Крпан.— У мяне дома стаіць кабылка, якой не дасць рады, клянуся сваёй галавой, ніводзін асілак. А калі інакш будзе, няхай дунайчане разам з Брыдаўсам мяне хлусам назавуць.

— Ці не тая кабылка,— пытаецца кароль,— з якой ты клыгаў па снезе перад маёй карэтай?

— Тая самая і ёсць,— адказвае Марцін.

— Ну, цяпер бачу я, што альбо ты сам

дурань, альбо з мяне хочаш дурня зрабіць!
Дык беражыся, Крпане, у мяне доўгая рука!
— уздаваўся кароль.

А Марцін са смехам адказвае:

— Якая б доўгая ні была, а не дацягнецца да веліканавага пояса, а тым больш да барады, каб адрэзаць ці трохі паскубці яе. Ну, аднак, досыць жартаў. Няхай тыя, каму няма чаго рабіць, цвеляць сваіх бліжніх. Давайце лепш пра Брыдаўса пагаворым, які яшчэ носіць галаву на плячах. А тым часам загадайце паслаць па маю кабылку, бо калі я сам пайду, дык магу і не вярнуцца. Усё ў божых руках!

Як пачуў гэта кароль, мігам адправіў пасланца па Крпанаву кабылу. Прывялі яе на Дунай, а Марцін і кажа:

— Ну, дунайскія малайцы, усе сюды,

колькі вас ёсць! Як бачыце, кабылка мая на выгляд не вельмі, а ніхто з вас яе і да парога не дацягне, а тым больш цераз парог.

Паспыталі свае сілы і ездакі, і конюхі, і тыя, хто ўмее ўтрымліваць у пакоры самых наравістых жарабцоў, аднак ніхто нават з месца кабылку не зрушыў — усіх, як аднаго, на кучу гною адкінула.

— Каб яе ваўкі! — лаяліся нешчасліўцы. — У такой клячы ды гэткая моц!

Настаў дзень бітвы... Крпан узяў сваю дубіну і сякеру, сеў на сваю кабылку і выехаў з горада на луг, дзе атабарыўся Брыдаўс. На Марціна было смех глядзець: кабылка маленькая, у самога ногі доўгія, амаль па зямлі цягнуцца, капялюш на галаве стары, шыракаполы, на плячах тоўсты дамаटकаны каптан. Едзе сабе і нікога не саромеецца; дзіва што — цяпер сам кароль залежыць ад яго.

Як убачыў свайго праціўніка Брыдаўс, зарагатаў на ўвесь луг і кажа:

— Няўжо ты і ёсць той самы Крпан, якога ажно з Вырха пры царкве Святой Тройцы паклікалі біцца са мной? Лепш было б табе дома на печы сядзець, ды маці сваю, калі жывая яшчэ, пашкадаваць, ды жонку, калі бог даў табе, у чорнае не апранаць. Згінь з маіх вачэй, ды хутчэй, пакуль я не ўзлаваўся! Не чакай, бо пальеш зямлю сваёй крывёю, як каралевіч і сотня іншых смельчакоў.

А Крпан яму адказвае:

— Калі ты яшчэ не пакаўся, то кайся — я доўга чакаць не буду. Успомніў ты пра печ,

і страх як захацелася мне вярнуцца ў сваю хату. Але раней я зніму з цябе галаву. Ты ўжо не крыўдуй: такі загад я атрымаў ад караля. А дагэтуль я нічога не ведаў ні пра цябе, ні пра твае крывавыя забавы. Пад'язджай бліжэй — павітаемся; ніколі такога звычайна не было раней і потым не будзе, але кажуць людзі, што нядобра на той свет падавацца з гневамі ў сэрцы.

Велікана здзівілі такія словы. Пад'ехаў ён бліжэй і працягнуў Крпану сваю ручышчу, а той так яе сціснуў, што ў Брыдаўса кроў пырснула з-пад пазногцяў.

Велікан крыху занепакоіўся, аднак нічога не сказаў, толькі думае сам сабе: «А сілай ён не абдзелены. Але што з таго? Мужык ёсць мужык, напэўна, і біцца не ўмее, як належыць асілкам».

Тут абодва раз'ехаліся ў розныя бакі, развярнулі сваіх коней і зноў панесліся насустрэч адзін аднаму. Брыдаўс высокая ўзняў свой меч і, праносячыся міма Крпана, селануў ім з усёй веліканскай моцы. У той жа міг Марцін падняў перад сабой ліпавую булавешку, і Брыдаўс глыбока ўсадзіў меч у мяккае дрэва. Не даўшы свайму праціўніку апамятацца, Крпан сцягнуў яго з каня і паклаў на зямлю, як маці ўкладае ў люльку дзіця. Потым наступіў велікану на горла і кажа:

— Ну, а цяпер даю табе хвіліну на «Ойча наш». Прасі боскай літасці за свае грахі. Апошняя хвіліна твайго жыцця. Не церпіцца мне зноў пачуць, як пяюць званы ў нашай царкве.

Тут падняў Крпан сваю сякеру і адсек Брыдаўсу галаву.

Дунайчане, якія назіралі за бойкай здалёку, цяпер беглі Крпану насустрач. Сам кароль падышоў і абняў яго перад усім народам. Адусюль несліся радасныя выкрыкі: «Крпан — наш збавіцель!.. Хвала Крпану!..»

На каралеўскім двары Марціна сустракалі князі, вайсковыя начальнікі, міністры. Сам кароль звярнуўся да яго з такімі словамі:

— Ну, Крпан з Вырха, за тое, што ты пазбавіў зямлю нашу ад такога бедства, выбірай любую ўзнагароду. Няма ў маім каралеўстве такой рэчы, якую б я пашкадаваў для цябе. Нават Ерыцу — дачку маю адзіную — аддам табе ў жонкі, калі ты яшчэ не жанаты.

— Быў я жанаты, ваша вялікасць, цяпер — удавец, — адказаў Крпан. — Пасля смерці жонкі не шукаў другой. Не ведаю, як і быць з вашай прапановай, каб богу і добрым людзям было ў дагоду. Бачыў я ўжо вашу дачку. Калі яна яшчэ і разумная такая, як прыгожая, дык лепшай гаспадыні ў доме і не пажадаеш. Каралеўна, праўда, прывучана да раскошы, але і ў Вырху мы не жабракі — усё лета на рожнах шынкі вісяць. Успамінаецца мне мая нябожчыца Марызэта. Насілі мы неяк у Трыест вінаград прадаваць. Па дарозе дамоў ёй зрабілася блага. Такая мяне журба агарнула, сказаць вам не магу! Пасадзіў я ў кош яе, кош на плечы і пайшоў так па дарозе. Марызетачка мая была на выгляд як трынаццацігадовая дзяўчынка, хоць было ёй тады ўсе трыццаць. Праходзяць людзі міма, чую, гавораць між сабой: што гэта за дзівак такі — бабу па свеце носіць! Дык вось, я і вашу Ерыцу так насіў бы, каб што здарылася ў дарозе. Толькі цяпер каша з сабой няма.

Каралева ніяк не магла забыцца пра тую шкоду, якую прычыніў Крпан, ссекшы ліпу, таму не пайшла сустракаць яго разам з усімі, а падслухоўвала за дзвярыма. Пачуўшы, што кароль прапануе Крпану ў жонкі іх дачку, яна ўварвалася ў залу і закрычала:

— Не будзе гэтага! Не будзе! Маю любімую ліпу ссек — хопіць! Дачку не аддам! Ласкавы мой муж, ці ў цябе кроў у галаве закіпела? Выбачай за такія словы — інакш і сказаць не магу! Падумай добра — сам убачыш, што ўсе твае словы смеху варты! І вам

сораму няма, панове! Якая ганьба! Якая ганьба, каб мужык за вас ваяваў ды абараняў вашых дзяцей! Мая ліпа стаяла б і да сён-няшняга дня, і велікан даўно б не насіў сваёй галавы, каб вы былі чаго-небудзь варты! Ты, Крпан, зразумела, зрабіў вялікую справу. Ты пазбавіў наша каралеўства ад бедства і за гэта будзеш добра ўзнагароджаны. Атрымаеш бочку віна на сорак вёдзер, сто кругоў хлеба, дваццаць бараноў ды яшчэ трыццаць шынак. А цяпер добра мяне паслухай! Усё, што атрымаеш, можаш везці ў свой Вырх, калі хочаш. Толькі памятай: нічога з гэтай узнагароды ты не павінен ні прадаваць, ні аддаваць, пакуль не дабярэшся да сваёй вёскі, а там рабі што хочаш. Цяпер ужо Брыдаўса няма, дык ты сядлай паціху сваё каз-

ляня, якое завеш кабылкай, і рухайся дадому. Прыедзеш у Вырх, перадай там усім людзям наша каралеўскае бласлаўленне.

Сказала так каралева і пайшла ў свой пакой. Вяльможам сорамна было глядзець адзін аднаму ў вочы. Крпан жа стаяў, як навальнічная хмара. Вочы так і бліскалі з-пад сярдзітых броваў. Кароль збянтэжана паглядаў на яго. Ён жа і загаварыў першы, бо яшчэ нядаўна яны былі прыяцелямі:

— Крпане, толькі памаўчы! Як мы з табой зробім, так і будзе!

Як бы не чуючы, што кароль гаворыць яму, ускінуў Марцін сваю ліпаваю булавешку на правае плячо, сякеру — на левае, падышоў да дзвярэй і кажа:

— Адно хачу сказаць вам на развітанне: беражы вас бог, не памінайце ліхам!

З гэтымі словамі ён узяўся за ручку дзвярэй.

Тут кароль кінуўся да яго са словамі:

— Ну, пачакай жа! Давай пагаворым! Куды спяшацца?

Крпан адказвае яму:

— Можа, мяркуеце, што я яшчэ не ўсё пачуў? Не, даруйце! Хутчэй барада ў мяне вырасце да пояса, чым я буду мець справы з тым, хто зневажае мяне! Хто каго шукаў? Хто каму быў патрэбен? А цяпер лічыце, далі Крпану мяса ды віна і можна яму ў вочы пляваць? Падарункі такія даяце, што чалавек не можа іх узяць. Бочка віна, сто калачоў, дваццаць бараноў і трыццаць шынак — гэта сапраўды шчодры падарунак. Але ж — прадаць не ўздумаі, з дарогі не ад-

хіляйся. Вось вярнуся дамоў і такое зраблю, што ніхто і не чакае ад мяне. Лягу на лаўку і не выйду з хаты, пакуль будзе вада ў кадушцы і скарынка хлеба на сталі. І тады няхай з'яўляецца яшчэ які-небудзь Брыдаўс, а вы зноў пасылаеце па мяне карэту з пасланцом ці нават са сваёй дачкой — усё дарэмна. Убачыце, як яна будзе вяртацца з Вырха да вас на Дунай!.. Да таго часу застануцца ў Крпана адны скура ды косці, так што давядзецца вам набіваць яго аўсянай саломай. Але ж такога Крпана і вераб'і не будуць баяцца — пра веліканаў і гаварыць не даводзіцца! Не збіраўся я гаварыць так доўга, але вы самі мяне затрымалі. Можна вам што прыкрае сказаў, дык выбачайце. А пакуль заставайцеся здаровы!

Тут кароль зноў жаласліва загаварыў:

— Марцін, ну пачакай трохі! Я не адпусчу цябе так са свайго дома. Нарэшце, я тут гаспадар!

Крпан на гэта адказвае:

— Кожны чалавек такі, якім яго бог стварыў — адзін гарбаты, другі губаты. На вас, ваша вялікасць, я крыўды не маю. Але заставацца тут больш не могу. Кабылка мая не прывыкла да сухога корму. Дома яна ў мяне кожны дзень пасвіцца то ў яры, то на лузе.

Тут уступіў у размову міністр Грыгор — каралеўскі скарбнік:

— Ваша вялікасць, ваш блазан Стахан вось ужо восьмы дзень, як аддаў богу душу, царства яму нябеснае! Гляджу я на Крпана і думаю: як ён падобны на нябожчыка Стахана. Такі самы хітрун, за словам у кішэню не лезе, і смеху ад яго было б хоць расперажыся. Дык, можа, няхай застаецца ў нас на гэтай службе?

Усміхнуўся Крпан, слухаючы міністра, і кажа:

— Не, міністр Грыгор, адзін раз вам удалося зрабіць мяне дурнем. Другога разу не будзе! Смяяліся б тады над Крпанавай дурной галавой і старыя і малыя!

Тут Марцін паглядзеў на караля і кажа:

— Ваша вялікасць, была ў мяне думка прасіць вас аднае ласкі, але ў спрэчках амаль што забыўся пра яе. Цяпер жа асмелюся сказаць, што хацеў. Я ведаю, вы памятаеце, як я са сваёй кабылкай сустрэўся вам на зімовай дарозе. А ці памятае ваша вялікасць, што я вёз тады?

— Як жа, як жа,—адказвае кароль,—
крамянёвыя брускі ды трут.

Крпан усміхнуўся.

— А вы, ваша вялікасць, ехалі ў Ерусалім, ці не так?

— Пра што ты гаворыш? У які Ерусалім? У Трыест я ехаў! Пра Ерусалім і думак не было,—здзіўлена адказаў кароль.

— Я таксама ні пра крэмень, ні пра трут тады зусім не дбаў і сказаў вам няпраўду, пра што дагэтуль шкадую. Вёз я тады соль. І хоць вы, ваша вялікасць, і ваш фурман нічога мне не зрабілі б, але так ужо чалавек створаны: зверне з дазволенага шляху і, які б ён моцны ні быў, сэрца яго не на месцы.

Пачуўшы такое прызнанне, міністр Грыгор ускрыкнуў:

— Ты што, не ведаеш аб каралеўскім указе? Ого, ты небяспечны чалавек — шкодзіш дзяржаве!.. Узяць яго пад варту!

— Хто ж мяне будзе браць? — адгукнуўся Крпан.— Можа, вы, ваша даўганогая светласць? Дык я вас адной рукой закіну на дах царквы святога Сцяфана, што стаіць недалёка адгэтуль.

Убачыўшы, што спрэчка разгараецца не на жарт, кароль паспяшаўся ўступіць у размову:

— Крпане, супакойся! Ты ж не дагаварыў, што хацеў. Працягвай! Нам няма з-за чаго спрачацца. Міністр Грыгор, адчапіся ад яго. Я ўжо ўсё ведаю. Ну, дык гавары, што хацеў, Крпан з Вырха!

І Крпан сказаў:

— Чуў я ў царкве, ваша вялікасць, што кожны працаўнік заслугоўвае ўзнагароды.

Калі будзе ваша каралеўская воля, няхай мне выдадуць грамату, у якой вашым імем будзе дазволена мне бесперашкодна вазіць соль па свеце.

Кароль адразу згадзіўся выканаць просьбу Марціна, а міністр Грыгор заўпарціўся.

Тады кароль загадаў:

— Грыгор, вазьмі пяро і напішы, як Крпан сказаў.

З вялікай неахвотай напісаў міністр грамату. Кароль паставіў на ёй сваю пячатку і, усміхаючыся, звярнуўся да Марціна:

— Крпан, ці не прадасі ты мне ўсё тое, што каралева прапанавала табе ва ўзнагароду? Думаю, так будзе найлепей! Насыплю табе за ўсё поўную каліту залатых чырвонцаў.

— А як каралева паглядзіць на гэта? — насцярожана пытаецца Крпан. — Не хацеў бы я зноў слухаць яе папрокі.

— Нічога не бойся, — кажа яму кароль. — З каралевай я разбяруся сам. Вось трымай каліту і грамату хавай. Толькі ж ты не пойдзеш ад нас цяпер, нанач гледзячы!

— Вялікае дзякуй, — адказаў Крпан. — Цяпер няхай хто паспрабуе спыніць мяне на дарозе! Дзякуй і за каліту з чырвонцамі. Калі-нікалі грошы бываюць таксама патрэбныя. А нанач у вас заставацца не буду. Вельмі хачу дадому! Толькі мне аднаму не так проста выйсці з горада. Быў я ў Рыецы, быў у Трыесце, Любляне, але столькі вуліц, як у вас, нідзе не бачыў! Дык ці не пакажа мне хто карацейшую дарогу?

Кароль загадаў аднаму са сваіх слуг вывесці Крпана з горада, падаў яму руку і за-

гадаў Грыгору, каб той таксама падаў руку Крпану. Міністр не пасмеў прэчыць каралю, але ажно пазелянеў ад злосці.

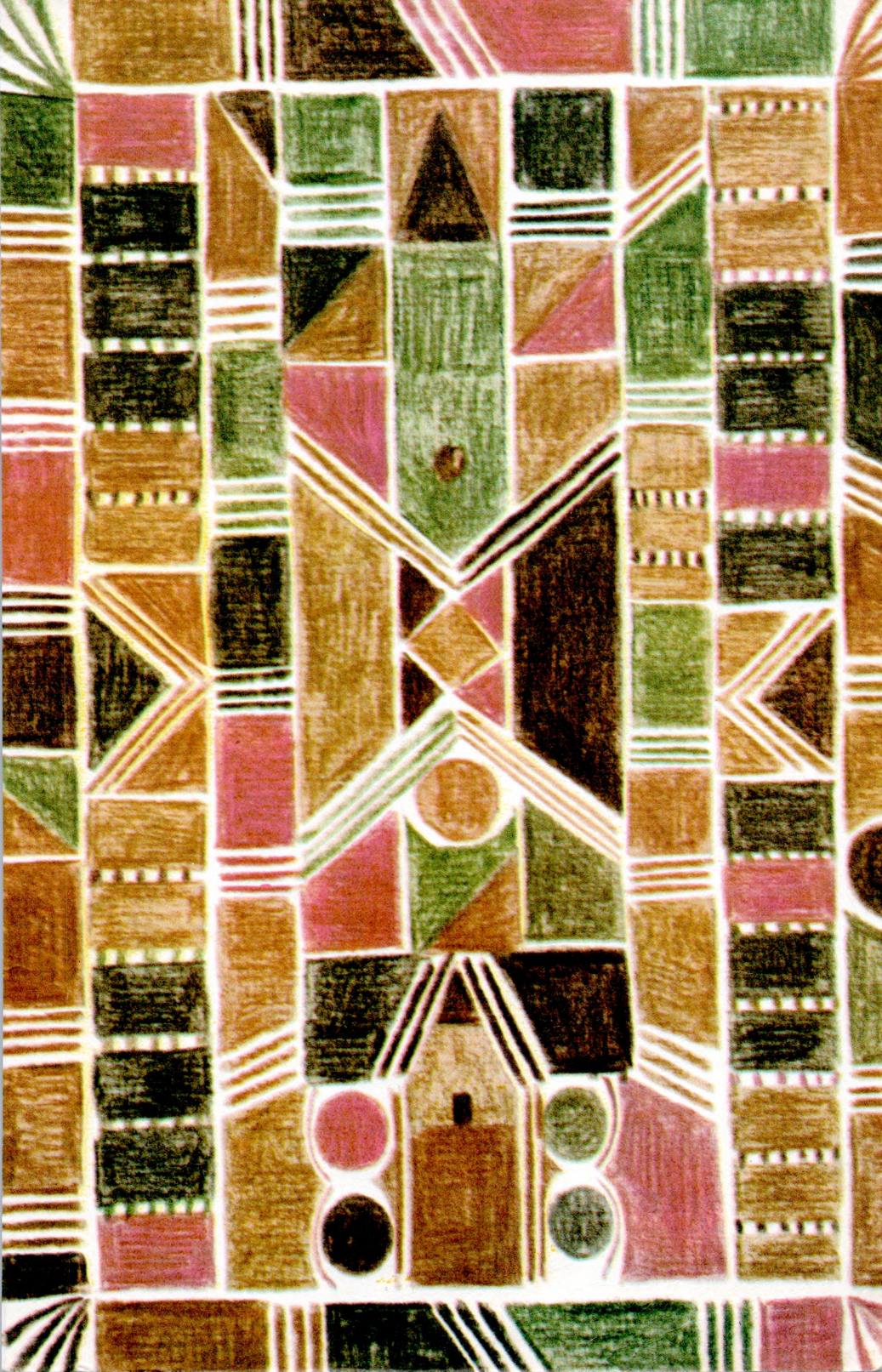
Марцін ускінуў на плячо сякеру, була-вешку і сказаў на развітанне:

— Калі зноў аб'явіцца які Брыдаўс ці хто падобны на яго, дык прышліце вестку ў Вырх. А пакуль бывайце здаровы!

— Шчаслівай дарогі! — адказаў кароль Янез.

Міністр Грыгор не вымавіў ні слова.

5 к.

